

JOSEP PUIG I CADAFAALCH I LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA

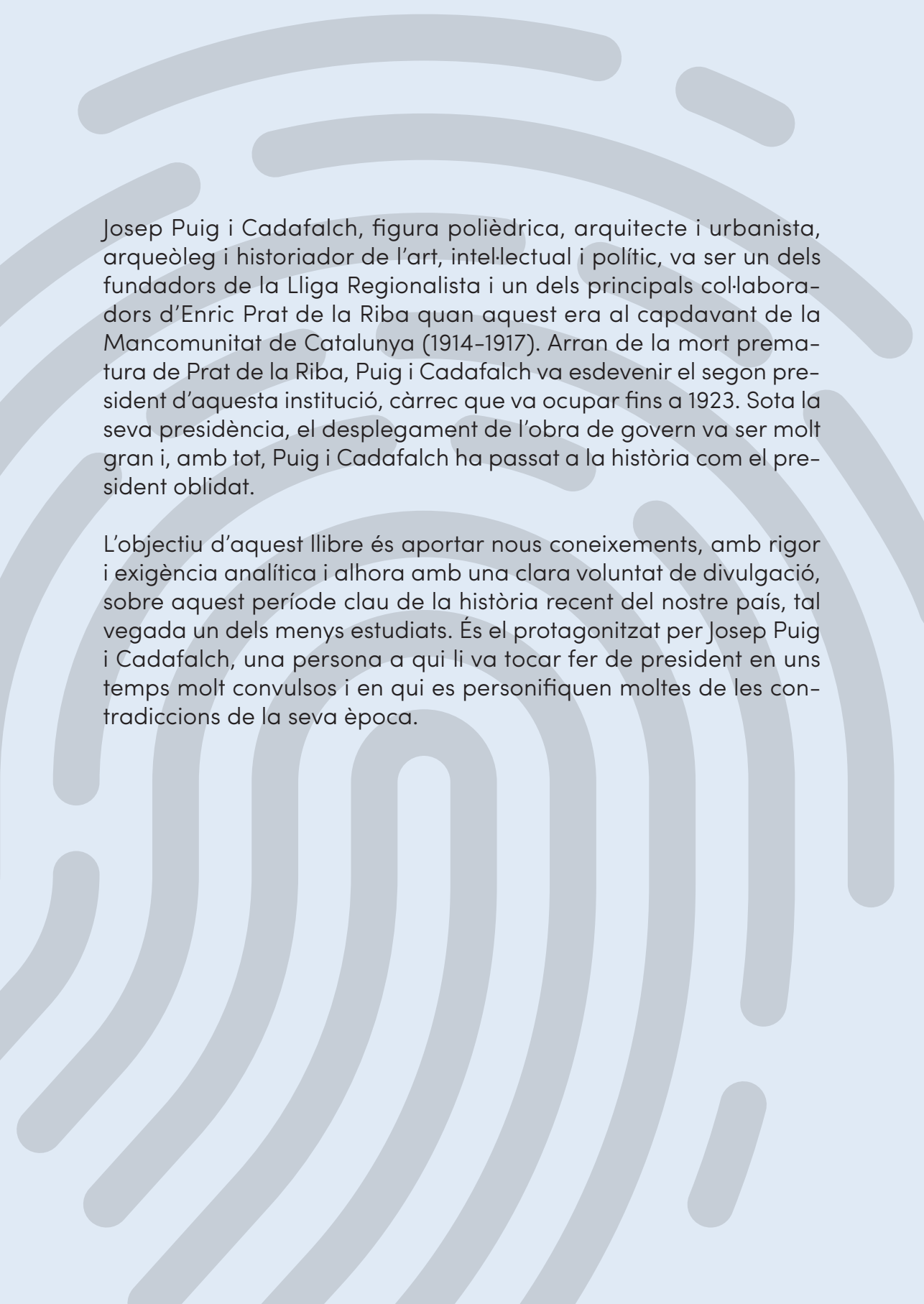
EDICIÓ A CURA DE JOAQUIM COLOMINAS FERRAN

**Accés versió
completa**

Diputació
Barcelona

Josep Puig i Cadafalch, figura polièdrica, arquitecte i urbanista, arqueòleg i historiador de l'art, intel·lectual i polític, va ser un dels fundadors de la Lliga Regionalista i un dels principals col·laboradors d'Enric Prat de la Riba quan aquest era al capdavant de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1917). Arran de la mort prematura de Prat de la Riba, Puig i Cadafalch va esdevenir el segon president d'aquesta institució, càrrec que va ocupar fins a 1923. Sota la seva presidència, el desplegament de l'obra de govern va ser molt gran i, amb tot, Puig i Cadafalch ha passat a la història com el president oblidat.

L'objectiu d'aquest llibre és aportar nous coneixements, amb rigor i exigència analítica i alhora amb una clara voluntat de divulgació, sobre aquest període clau de la història recent del nostre país, tal vegada un dels menys estudiats. És el protagonitzat per Josep Puig i Cadafalch, una persona a qui li va tocar fer de president en uns temps molt convulsos i en qui es personifiquen moltes de les contradiccions de la seva època.

JOSEP PUIG I CADAVALCH I LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA

EDICIÓ A CURA DE JOAQUIM COLOMINAS FERRAN

**Diputació
Barcelona**

Primera edició: abril de 2019

© del text: els seus autors

© de l'edició: Diputació de Barcelona

Producció: Gabinet de Premsa i Comunicació
de la Diputació de Barcelona

Maquetació: Jordi Rodríguez Ramos
Correcció lingüística: L'Entrellat

Fotografia de la coberta: Arxiu Català / Pere Català i Pic

ISBN: 978-84-9803-873-6

ÍNDEX

Presentació	
Mercè Conesa i Pagès i Marc Castells i Berzosa	5
Pròleg	
Joaquim Colominas Ferran	7
Introducció	
Mireia Freixa i Eduard Riu-Barrera	15
Primera part	
Josep Puig i Cadafalch, home de govern i d'estudi	
Albert Balcells	19
El context històric, social, cultural i polític català, espanyol i europeu de la Mancomunitat	
Jordi Casassas Ymbert	35
Josep Puig i Cadafalch i l'obra de govern de la Mancomunitat (1917-1923): La política cultural	
Giovanni C. Cattini	53
Josep Puig i Cadafalch i les infraestructures de comunicació: Una actuació de maduresa	
Teresa Navas Ferrer	72
La Dictadura de Primo de Rivera i el final de la Mancomunitat	
Josep Maria Roig Rosich	97

Segona part. La intel·lectualitat i el poder: El cas de la presidència
de Puig i Cadafalch

Enric Pujol	118
La tensió intel·lectual i política entre Josep Puig i Cadafalch i Eugeni d'Ors	121
Eduard Riu-Barrera	121
Joaquim Maria Puigvert i Solà	127
Vicenç Villatoro	132

PRESENTACIÓ

La Mancomunitat de Catalunya, liderada pel geni inspirador d'Enric Prat de la Riba, té una bona quantitat de noms propis que l'expliquen i la defineixen, i això la converteix en una gesta política col·lectiva clau de la història del país. El del seu segon i últim president, Josep Puig i Cadafalch, n'és un dels principals. Puig representa una generació de ciutadans de Catalunya que no solament van tenir un lideratge polític decisiu, sinó que a més van destacar en els seus camps professionals respectius i van fer que, aplicant-hi la seva extraordinària capacitat, la tasca de la Mancomunitat, tot i ser breu, deixés una petja inesborrable a còpia de projectes, institucions i infraestructures de país, moltes de les quals han perdurat fins al present.

La Diputació de Barcelona ha fet en els últims anys un important esforç per homenatjar, difondre i actualitzar el llegat de la Mancomunitat. Ho hem fet no solament per haver heretat una part important d'aquest llegat, com ara la Xarxa de Biblioteques, l'Institut del Teatre, el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local o l'Escola Industrial. Ens hi ha mogut també la ferma vessant municipalista de la Mancomunitat, la seva vocació de construir el país des de baix, des de la proximitat, des d'una viva malla de pobles i ciutats.

La Mancomunitat es va posar en marxa servint-se de l'estructura d'una entitat municipalista com era la Diputació de Barcelona, agermanada amb les altres tres diputacions. Compartim, doncs, el seu esperit i, sobretot, el seu sentit pràctic —no exempt d'una ambició enorme— de voler dotar el país dels millors serveis públics, desempallegant-lo de l'es-

morteïment d'un Estat massa ineficient i compassant-lo amb els avenços a escala internacional.

La celebració del cent cinquantè aniversari del naixement de Puig i Cadafalch i la del centenari de la seva presa de possessió com a president de la Mancomunitat ens va dur a organitzar un seminari, emmarcat en els actes de l'Any Puig i Cadafalch, per abordar en profunditat la seva petja al capdavant de la Mancomunitat.

Home amb un ferm compromís cívic i polític, Puig i Cadafalch va impulsar l'acció de govern d'un urbanista, arquitecte i intel·lectual amb una àmplia visió territorial modernitzadora. La seva figura, rellevant però poc coneguda dins el catalanisme, enfrontada en els anys de la Mancomunitat a la superació dels reptes de la política pràctica, va ser analitzada en aquest seminari per alguns dels millors experts en la seva obra i en aquella etapa, clau per a la construcció de la Catalunya contemporània.

Ens complau reunir en aquest volum les ponències del seminari, celebrat al maig de 2017, tot refermant el compromís de la Diputació de Barcelona amb el territori, amb la ciutadania i amb el país.

MERCÈ CONESA I PAGÈS
Presidenta de la Diputació de Barcelona, 2015-2018

MARC CASTELLS I BERZOSA
President de la Diputació de Barcelona

PRÒLEG

Joaquim Colominas Ferran

Assessor en estudis i projectes de l'Àrea
de Presidència de la Diputació de Barcelona

Professor associat de Ciència Política
a la Universitat de Barcelona

En l'etapa actual, com en les altres dues etapes democràtiques, amb més o menys competències Catalunya ha tingut institucions d'autogovern; i una singularitat de les institucions polítiques pròpies, tant la Generalitat com anteriorment la Mancomunitat, és que aquestes han estat marcades per un fort caràcter presidencialista. El paper que han assumit els presidents que han liderat els períodes respectius ha estat d'un fort protagonisme polític. Aquest fet sobta, en bona mesura perquè en els dos períodes en els quals hem gaudit d'autonomia política amb la institució pròpia d'autogovern, la Generalitat de Catalunya, han estat emmarcats en una forma de govern parlamentària. A diferència del govern presidencial, arreu d'Europa el govern parlamentari sempre ha tendit a buscar mètodes per frenar el poder unipersonal del president i ha posat l'accent en la variable de la col·legialitat governamental. Atesos els precedents històrics de l'època moderna europea, ja en els seus orígens hi havia recel envers un retorn a una concentració de poders en una sola persona, en la figura del president.

Considerem que a casa nostra el gran protagonisme que han tingut molts presidents de les institucions polítiques ha estat degut a les difícils circumstàncies polítiques que ha viscut el país al llarg del segle xx, malauradament marcat per una forta inestabilitat política. Hem de recordar que tots els períodes en què Catalunya ha tingut alguna quota d'autonomia política han acabat amb repressió i violència per part de l'Estat espanyol, amb la qual cosa gairebé tots els presidents catalans han patit presó o exili i, fins i tot, n'hi va haver un que va ser executat pel fet d'ocupar el càrrec que ocupava. Vet aquí, doncs, el valor simbòlic que han tingut molts presidents de les nostres institucions polítiques d'autogovern.

Dit això, és bo recordar l'historiador Lluís Duran quan diu que «els presidents de la Generalitat els recordem pel seu nom i, en canvi, els presidents de la Mancomunitat de Catalunya els recordem bàsicament per la seva obra de govern». Si això és així, en el cas de Josep Puig i Cadafalch és més cert que en cap altre. El contrast entre la ingent obra de govern duta a terme per la Mancomunitat de Catalunya sota els sis anys que va durar la seva presidència (1917-1923) i el dèbil record del seu nom en la memòria col·lectiva del nostre país és molt gran, és enorme.

Certament, Josep Puig i Cadafalch és el president oblidat. Els motius sempre acostumen a ser diversos, però en destaquem els següents: en primer lloc, l'ombra allargada del seu predecessor, Enric Prat de la Riba, un dels pares del catalanisme i fundador de la Lliga; ser successor d'un gran president sempre és molt complicat. Així mateix, l'actitud que va tenir Puig en el moment de l'adveniment de la Dictadura de Primo de Rivera, de creure's les promeses del dictador quan deia que respectaria la institució de la Mancomunitat, de no plantar-se, va ser un fet determinant en aquest sentit. I, finalment, també destaquem la complexa relació que va tenir amb alguns excompanys que havien estat col·laboradors de Prat durant l'etapa d'aquest al capdavant de la Mancomunitat i que ara, en assumir ell la presidència de la institució, van passar a ser col·laboradors seus. A banda de la relació amb Eugeni d'Ors, que és força coneguda més enllà dels estudiosos, hi ha altres casos de relacions complicades: amb el mossèn i lingüista Antoni Maria Alcover, amb el pintor Joaquim Torres i Garcí o, fins i tot, amb Josep Pijoan, tal vegada la ment pensant de la política cultural de la Mancomunitat.

Així mateix, cal fer èmfasi en un fet decisiu: a Puig i Cadafalch li va tocar presidir la Mancomunitat en uns temps molt difícils, molt complexos, des d'un punt de vista tant polític com social. Van ser anys de forta agitació social, anys de pistolisme, anys de por i d'inseguretat. I, davant d'aquest panorama, hem de recordar que la Mancomunitat no tenia competències en matèria d'ordre públic.

L'any 2017, el Govern de la Generalitat de Catalunya va commemorar el centenari de la presa de possessió de Josep Puig i Cadafalch com a president de la Mancomunitat, que a més a més coincidia amb el cent cinquantè aniversari del seu naixement. És en el marc d'aquesta rememoració que des de la Diputació de Barcelona vam organitzar diferents actes, entre els quals destaca un seminari celebrat a la seu de Can Serra de la Diputació el 24 de maig de 2017, en el qual vam participar diferents estudiosos i es-

pecialistes en Puig i Cadafalch i la seva època. La present publicació té l'origen en aquest seminari i l'objectiu que persegueix és, naturalment, aportar llum sobre la figura de Josep Puig i Cadafalch i la seva presidència al capdavant de la Mancomunitat de Catalunya.

La presentació d'aquesta obra col·lectiva va a càrrec de qui va ser presidenta de la Diputació de Barcelona quan es va celebrar l'esmentat seminari, Mercè Conesa, i del president de la mateixa institució en el moment de la publicació d'aquest llibre, Marc Castells. A continuació, la introducció la signen els dos comissaris de l'Any Puig i Cadafalch: la professora Mireia Freixa, catedràtica d'Història de l'art a la Universitat de Barcelona i l'historiador Eduard Riu-Barrera.

La primera part del llibre l'encapçala el professor Albert Balcells, catedràtic d'Història contemporània a la Universitat Autònoma de Barcelona i una de les màximes autoritats en el període de la Mancomunitat i, especialment, en la figura del seu segon president. En el seu capítol fa una anàlisi intensa i exhaustiva de la figura de Josep Puig i Cadafalch en la seva doble condició: com a intel·lectual i com a polític. En primer lloc, Balcells destaca la seva ingent acció professional com a arquitecte, urbanista, historiador de l'art i arqueòleg i, en acabat, fa un repàs de la seva activitat política, caracteritzada pel seu compromís amb el redreçament de Catalunya. En el terreny polític, Puig i Cadafalch va ser un dels fundadors de la Lliga Regionalista, al costat d'Enric Prat de la Riba, i va participar en diferents institucions, com a regidor a l'Ajuntament de Barcelona, diputat al Congrés dels Diputats i diputat a la Diputació de Barcelona. Així mateix, a partir de la fundació de la Mancomunitat, el 1914, Puig va esdevenir mà dreta en matèria de política cultural de Prat de la Riba i, a la mort d'aquest, l'any 1917, va ser elegit nou president de la institució.

A continuació, el professor Jordi Casassas, catedràtic d'Història contemporània a la Universitat Autònoma de Barcelona i, com Balcells, expert en el període, la Mancomunitat i el seu segon president, analitza en el capítol corresponent el context social, cultural i polític dels anys 1917-1923, període en què Josep Puig i Cadafalch va presidir la institució, i ho fa en un triple nivell: l'europeu, l'espanyol i el català. Com sabem, la de finals del segle XIX i principis del XX va ser una època de grans canvis arreu d'Europa. A escala internacional, va esclatar la Gran Guerra, un conflicte bèl·lic que va marcar, juntament amb la Segona Guerra Mundial, tot el segle XX. En l'àmbit estatal, en el tombant de segle es van produir fortes agitacions arran de la crisi de la Restauració, les quals van generar una

forta inestabilitat política i institucional: crisi social, política i militar. En aquest context, la Generació de 1898 va marcar un declivi en la història d'Espanya. En canvi, a Catalunya la Generació de 1901 mirava el nou segle amb grans esperances. Van ser uns anys de transformacions econòmiques, amb conseqüències demogràfiques i socials, i de canvis polítics: la conquesta del sufragi universal —masculí, encara— i la modernització de la representació política que això va comportar en les primeres organitzacions polítiques, que ja van començar a assemblar-se als partits actuals. Però també van ser uns anys molt convulsos, caracteritzats per una espiral de violència i una conflictivitat social molt elevada. Aquest va ser el context en què Josep Puig i Cadafalch va haver d'assumir la presidència de la Mancomunitat de Catalunya, l'any 1917, arran de la prematura mort de qui va ser un dels pares del catalanisme polític, intel·lectual de prestigi i líder de la Lliga, Enric Prat de la Riba.

Per la seva banda, Giovanni Cattini, professor d'Història contemporània a la Universitat de Barcelona, analitza la política cultural de la Mancomunitat de Catalunya. «Formar una cultura, crear una civilització», aquesta era la missió de Puig i Cadafalch al capdavant de la Mancomunitat: enfortir la cultura catalana, oberta al món però arrelada al país. Educació i cultura eren un dels pilars de la Mancomunitat, perquè com més formació, més emancipació i més llibertat per a les persones. És ben conegut que la figura del primer president de la Mancomunitat, Prat de la Riba, ha eclipsat políticament i històricament el segon president, Puig i Cadafalch, però també és cert que la major part del desplegament de l'obra de govern d'aquest important període es va fer sota la seva presidència. Com diu el professor Cattini, «quan pensem en la Mancomunitat és obligatori parlar de la important obra de les institucions catalanes en matèria d'hospitals, carreteres i telèfons. Si s'ha de triar, però, hi ha dos elements que sobresurten per la seva transcendència: la política cultural i la normalització lingüística». En aquest sentit, Cattini centra el seu capítol en el desplegament de la política cultural del període presidit per Puig i Cadafalch: des de la tasca per l'alta cultura, la consolidació de l'Institut d'Estudis Catalans i la normalització lingüística fins a la divulgació de la cultura popular per mitjà de la Comissió d'Educació General. Finalment, també remarca la importància de l'ensenyament, atès que era una de les principals preocupacions de Puig i Cadafalch.

Aconseguir un país de primera, amb la voluntat de promoure el progrés econòmic i millorar el benestar de les persones, va ser la missió dels diri-

gents de la Mancomunitat, una institució que tenia més ambició política que mitjans materials. Teresa Navas, professora del Departament de Teoria i Història de l'Arquitectura i Tècniques de Comunicació de la Universitat Politècnica de Catalunya, centra el seu capítol en l'obra de govern de la Mancomunitat en matèria d'infraestructures de comunicació. Carreteres, telèfons i ferrocarrils van ser les xarxes més importants que van fer construir els dirigents de la Mancomunitat de Catalunya i que havien de significar un salt qualitatiu molt important en la millora de les condicions de vida de la ciutadania. Com sabem, dos dels lemes de la Mancomunitat van ser «A cada poble, una carretera, un telèfon i una escola» i «A cada capital de comarca, un hospital i un museu». D'altra banda, la «Catalunya ciutat» era un dels eslògans definidors del Noucentisme: construir un país en xarxa, aconseguir un reequilibri territorial; fer que Barcelona i la seva àrea metropolitana, que era on es produïa més riquesa material, ajudés les zones més necessitades. Malgrat la curta experiència des d'un punt de vista temporal, com en l'àmbit de la cultura, el llegat en infraestructures de comunicació també va ser molt remarcable. La immensa tasca de modernització que es va fer en aquest camp durant la Mancomunitat va servir de base per al Pla d'obres públiques de 1935, aprovat per la Generalitat republicana un cop Catalunya va recuperar la democràcia i l'autogovern després d'haver superat la Dictadura de Primo de Rivera.

Clou la primera part del llibre Josep Maria Roig Rosich, professor emèrit d'Història contemporània a la Universitat Rovira i Virgili, qui analitza el final de la Mancomunitat de Catalunya com a conseqüència del cop d'estat de Primo de Rivera. L'animadversió dels militars espanyols cap al catalanisme té una llarga tradició, i aleshores ja venia de lluny: era prèvia als anys de Josep Puig i Cadafalch a la presidència de la Mancomunitat. L'unitarisme («solo una bandera, solo un himno, solo un idioma oficial») ha estat una constant de bona part de l'Exèrcit espanyol, i l'anticatalanisme ha estat present en la cultura política castellana i, en el cas del poder militar, era molt anterior als Fets del *¡Cu-cut!* de l'any 1905. Roig Rosich explica l'opinió que tenien una gran majoria dels militars de la institució de la Mancomunitat i de la seva obra de govern; així mateix, fa un repàs de l'evolució de la consideració que tenia el general Miguel Primo de Rivera respecte de Catalunya.

Seguidament, Roig Rosich entra de ple en l'esdeveniment que va marcar tota la vida política del president Puig i Cadafalch: l'actitud que aquest va tenir davant el cop d'estat de Primo de Rivera. Amb aquest nou cop

d'estat militar, Catalunya perdia la primera institució nacional recuperada des de l'abolició de la Generalitat de Catalunya el 1716 amb els decrets de Nova Planta. Aquest nou temps va venir marcat per una forta persecució lingüística i repressió cultural, que va derivar en el tancament d'escoles creades per la Mancomunitat i l'acomiadament de desenes de docents. Va ser una clara voluntat de buidar de contingut i desprestigiar l'obra de govern duta a terme des de 1914. Com diu Roig Rosich, «amb la pèrdua de la Mancomunitat, Catalunya va perdre la petita engruna de poder institucional que tenia, la reduïda possibilitat de prendre decisions i d'intentar fer un país a partir de la voluntat o del protagonisme d'uns catalans elegits democràticament [...]. Políticament i culturalment tot quedava col·lapsat».

En la segona part del llibre es tracta un dels temes d'estudi típics de la ciència política: les sempre difícils relacions entre la intel·lectualitat i el poder polític. S'analitzen les relacions complexes i complicades de gestionar que va tenir Josep Puig i Cadafalch i que, com sabem, van ser un dels factors que més van marcar el seu període com a president de la Mancomunitat de Catalunya.

Substituir un president que ha gaudit d'un lideratge molt fort, amb una *autoritas* i un reconeixement que van molt més enllà de les fronteres de la seva formació política, no és una tasca gens fàcil d'assumir. Ho veiem en el cas que ens ocupa, i també ho sabem d'altres casos de diferents països i en etapes distintes: substituir Francesc Macià al capdavant de la presidència de la Generalitat de Catalunya no va ser fàcil; substituir Konrad Adenauer, el pare de l'Alemanya moderna, al capdavant de la cancelleria no era una empresa gens senzilla, i substituir el general Charles de Gaulle, el pare de la Cinquena República Francesa, està condemnat a fracassar. Són alguns exemples que ens venen a la memòria però, naturalment, la llista és molt més llarga. A més, si les relacions entre intel·lectualitat i política són complexes per definició, en el cas d'un intel·lectual com Josep Puig i Cadafalch encara ho van ser més: quan va ocupar la presidència de la Mancomunitat va veure que esdevenir el cap dels seus companys no era un camí planer, i menys encara si no tenia la mà esquerra que calia tenir per saber dirigir un equip tan nombrós, tan potent i tan divers ideològicament.

En aquesta segona part hi participen també diferents estudiosos de l'obra de Puig i Cadafalch. En primer lloc, Enric Pujol, professor d'Història contemporània a la Universitat Autònoma de Barcelona, expert en la histò-

ria del nostre país en el període de finals del segle XIX i començaments del segle XX. A banda del conegut cas de la defenestració dels càrrecs que ostentava el filòsof Eugeni d'Ors a la Mancomunitat i a l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1920, Pujol també esmenta altres enfrontaments que Puig i Cadafalch va protagonitzar amb altres destacats intel·lectuals d'aquell període: la marginació del mossèn Antoni Maria Alcover a la Secció Filològica de l'IEC el 1918; el xoc que va tenir amb el pintor Joaquim Torres i García per les pintures murals que va fer al Palau de la Generalitat, o els conflictes que ja havia tingut en el si de l'Institut amb Josep Pijoan i Soteras i amb Antoni Rubió i Lluch en una etapa anterior a la seva presidència.

A continuació, qui va ser un dels dos comissaris de l'Any Puig i Cadafalch, l'historiador Eduard Riu-Barrera, també centra la seva intervenció en un dels temes que més van marcar els anys de Puig i Cadafalch com a president de la Mancomunitat: la difícil relació amb bona part dels seus ex-companys que havien estat col·laboradors sota la presidència d'Enric Prat de la Riba i que, posteriorment, van passar a ser subordinats seus. I, concretament, parla de la tumultuosa relació que va tenir amb Eugeni d'Ors, *Xènius*, un dels intel·lectuals de més renom de l'època. Aquest és un capítol de la història del qual s'ha parlat força i s'ha especulat molt més, però no són gaires les pàgines que s'hi han dedicat. Eduard Riu-Barrera escriu de forma valenta, de forma molt clara. No avançarem aquí els seus arguments, però per la novetat, originalitat i contundència de les seves argumentacions recomano molt vivament que els llegiu amb atenció.

Joaquim Maria Puigvert, professor d'Història contemporània a la Universitat de Girona, destaca la polièdrica figura de Puig i Cadafalch, com a arquitecte modernista i noucentista, com a estudiós i arqueòleg de l'art romànic, com a practicant de l'excursionisme cultural i científic, com a polític de la Lliga, com a president de la Mancomunitat de Catalunya i, finalment, com a membre actiu de l'Institut d'Estudis Catalans. En paraules del professor Puigvert, «totes aquestes múltiples cares formen part del mateix personatge i s'han d'analitzar en tota la seva complexitat». A partir d'aquí, l'autor reflexiona sobre la complexa relació que s'establia entre els arquitectes i el poder polític, i destaca que els arquitectes municipals aleshores no tenien rang de funcionaris públics, fet que complicava més aquesta relació, atès que la frontera entre la feina pública i els encàrrecs privats era imprecisa i confusa. Particularment, junt amb el cas de Josep Puig i Cadafalch, analitza el del també arquitecte Josep Danés i Torras, i fa un

paral·lelisme entre tots dos, en el sentit que tant un com l'altre, salvant les distàncies, van intentar fer compatible la dedicació professional amb l'exercici de la política i el cultiu dels interessos intel·lectuals.

Per acabar, el periodista i escriptor Vicenç Villatoro aixeca la mirada i, partint del cas concret de Puig i Cadafalch, llança dos argumentaris que han fet fortuna en els altres dos períodes en els quals al llarg del segle xx Catalunya ha pogut viure en democràcia i en què el catalanisme ha estat hegemònic a les urnes. El primer argumentari és el que diu que «el catalanisme és un moviment específicament burgès, un instrument de dominació inventat per la burgesia, i que per tant és impossible ser d'esquerres i catalanista». L'afer Xènius alimenta aquesta primera hipòtesi. El segon argumentari és el que diu que «només l'esquerra pot ser sincerament catalanista, perquè la dreta, quan sent perillar els seus interessos de classe, prefereix la cartera a la bandera». El suport inicial que Puig i Cadafalch va donar al general Primo de Rivera sustenta aquesta segona afirmació. Són dos argumentaris que, malgrat que es veuen reforçats per aquests dos episodis de la presidència de Puig i Cadafalch, Villatoro els qüestiona: «Contra l'esquematització, complexitat i context [...]. Com millor expliquem que va fer Puig i Cadafalch, més ens adonarem de la complexitat de la seva acció i del seu temps».

L'objectiu d'aquest llibre és aportar tanta llum com sigui possible, amb rigor i exigència analítica i amb una clara voluntat de divulgació, sobre un dels períodes clau de la història recent del nostre país i, tal vegada, un dels menys estudiats. És el protagonitzat per Josep Puig i Cadafalch, el president oblidat, una persona a qui li va tocar fer de president en uns temps molt convulsos i en qui es personifiquen moltes de les contradiccions de la seva època.

INTRODUCCIÓ

Mireia Freixa i Eduard Riu-Barrera

Comissaris de l'Any Josep Puig i Cadafalch

El 2017 va ser proclamat Any Josep Puig i Cadafalch per la Generalitat de Catalunya a fi de commemorar els cent cinquanta anys del seu naixement i els cent de la seva elecció com a president de la Mancomunitat de Catalunya. La Diputació de Barcelona es va implicar de manera important en aquest esdeveniment, posant-se com a objectiu explorar la seva significació en el camp de la política. El 24 de maig de 2017 es va celebrar a l'edifici de Can Serra de la Diputació de Barcelona un seminari, dirigit per dos grans experts sobre el període, els doctors Albert Balcells i Jordi Casassas, per abordar aquesta faceta de Puig i Cadafalch, que malgrat la seva importància per a la història recent de Catalunya estava encara mancada d'una revisió en profunditat. Entre 1917 i 1923, període durant el qual la Mancomunitat va estar presidida per Puig i Cadafalch, es va posar en pràctica tot el programa dissenyat en temps de Prat de la Riba. Aquests són potser els anys més plens de la seva biografia, també els més foscos i, sens dubte, els més desconeguts. El fet que s'hagi posat a l'abast de tots els investigadors el seu fons polític i personal, conservat ara a l'Arxiu Nacional de Catalunya, ha permès revisar aquest període tan fructífer del segon president de la Mancomunitat de Catalunya.

Però no ens podem introduir en la faceta política de Puig i Cadafalch sense recordar altres aspectes de la seva dilatada vida professional, tant o més significatius, com a arquitecte i urbanista, arqueòleg i historiador de l'art o promotor de grans comeses culturals. La pràctica de l'arquitectura va ser la primera professió, però com molts altres intel·lectuals del moment es va sentir en l'obligació moral de treballar per la recuperació de la cultura catalana i per la dignificació de la nació, tan castigada per la po-

lítica assimiladora de l'Estat espanyol. En els seus anys estudiantils va ser soci fundador de l'Associació Artístico-Arqueològica a Mataró, i a Barcelona va formar part del Centre Escolar Catalanista, secció juvenil del Centre Català, al mateix temps que publicava els seus primers treballs d'història de l'arquitectura i d'arqueologia. Arrelat ja a la capital, en va ser regidor per la Lliga Regionalista, entre 1902 i 1905, anys durant els quals va implicar-se en la reforma urbanística de la ciutat i en la renovació de la política dels museus municipals.

Cal recordar també el seu paper destacat a l'Institut d'Estudis Catalans, creat l'any 1907, en la modernització de la recerca i la cultura catalanes. Puig va ser un dels membres fundadors de l'IEC i un dels presidents de la Secció Històrico-Arqueològica. Com a membre de l'Institut, va formar part de la missió a la Vall d'Aran i la Ribagorça que va donar a conèixer el patrimoni romànic de la Vall de Boí i va ser l'autor, juntament amb Antoni de Falguera i Josep Goday, de *L'arquitectura romànica a Catalunya* (1909-1918), una primera sistematització de l'arquitectura catalana entre l'antiguitat i l'edat mitjana. Aviat, els seus estudis es van ampliar a altres temes com les campanyes d'Empúries (1908-1922), els temples de Sant Miquel, Santa Maria i Sant Pere de Terrassa (1906-1930), el teatre romà de Tarragona (1919) i, en els darrers anys, Sant Miquel de Cuixà (1933-1934 i 1936-1937). Va ser, a més, un pioner en l'ús de les excavacions com a eina bàsica en l'estudi monumental.

Tanmateix, la seva tasca professional més destacada fins als anys de la Guerra Civil va ser la d'arquitecte. Com a modernista, sempre va ser fidel a la reinterpretació de models històrics de manera lliure amb l'objectiu de crear un llenguatge propi i volgutament nacional, emprant tecnologies modernes com el ferro o el ciment. Precisament, la Diputació de Barcelona té la seu en una de les seves construccions més emblemàtiques, Can Serra (1901-1907). A mesura que la seva obra evolucionava es va anar integrant més plenament dins els gustos hegemònics del Noucentisme, com és el cas de la Casa Guarro (1923) de la Via Laietana, mostra clara de la identificació que es va produir en aquell moment entre l'arquitecte i l'esperit dels nous temps.

Per Puig la pràctica de l'arquitectura anava lligada a la revisió de la idea de ciutat. A Mataró, on va ser arquitecte municipal, hi havia desenvolupat el projecte de clavegueram, i a Barcelona va ser un enemic convençut de la quadrícula de Cerdà i va promoure el concurs del Pla d'enllaços, que defensava una imatge de ciutat més monumental i d'ordenació menys rí-

gida, d'acord amb els valors de l'esperit de bellesa pública que imperaven en el Noucentisme. Va rebre també els encàrrecs d'ordenació de la plaça de Catalunya i de la muntanya de Montjuïc per a l'Exposició d'Indústries Elèctriques de 1917, reconvertida finalment en l'Exposició Internacional de 1929. A causa de l'adveniment de la Dictadura de Primo de Rivera se li van retirar els dos encàrrecs, tot i que moltes de les seves solucions van ser manllevades en les realitzacions posteriors.

Les complexes vicissituds polítiques en temps de la República i la Guerra Civil van impedir que pogués practicar la seva professió d'arquitecte i el van allunyar de la política. Perseguit per certs sectors revolucionaris, va marxar a l'exili a França, país amb el qual tenia llaços molt forts de tipus cultural i on tenia un gran reconeixement com a historiador i arqueòleg. No va tornar fins a 1942, en plena guerra mundial. Aleshores va ser expedientat pel règim franquista per treballar d'arquitecte però va continuar amb la tasca d'historiador, i la gran empresa dels darrers anys de la seva vida va ser la revitalització de l'Institut d'Estudis Catalans, que reunia de manera clandestina a casa seva. Aquesta va ser la darrera activitat pública de Puig i Cadafalch, que hem d'entendre com un gran acte de fidelitat al país.